

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ПОДАТКОВИХ ВЕКСЕЛІВ

Визначено чинники, які справляють вирішальний вплив на організацію вітчизняної системи обліку податкових векселів. Охарактеризовано сучасну систему обліку податкових векселів (з виходом на звітність загального і фіскального призначення) та обґрунтовано перспективні напрямки її вдосконалення.

Certainly factors which render decision influence on organization of the domestic system of account of tax bills of exchange. The modern system of account of tax bills (with an output on accounting of the general and fiscal setting) of exchange and grounded perspective directions of its perfection is described.

Ключові слова: податковий вексель, система обліку векселів, податкове зобов'язання за векселем, податковий кредит за векселем.

Постановка проблеми. Системний підхід до організації обліку будь-якого об'єкта вимагає врахування впливу ряду чинників макро-, мезо- та мікроекономічного рівня. Щодо податкових векселів, то українська реальність переконує у вирішальному впливі макроекономічних чинників, тоді як вплив двох інших груп сьогодні практично нівельований. Річ у тому, що концепція всебічного сприяння зовнішньоекономічній діяльності, закладена в основу податкового векселя, гарантує збереження найбільш ліквідних активів імпортера внаслідок забезпечення останньому можливості сплатити податкові зобов'язання за «імпортним» податком на додану вартість з оборотних коштів (виручки, отриманої від продажу ввезених активів). Однак реалізація цієї концепції в українському варіанті виявила її суттєві недоліки, пов'язані передусім із втратами державного бюджету від ненадходження запланованих сум податку на додану вартість. Саме цей фактор став вирішальним для введення Законом про державний бюджет в 2008 р. та 2009 р. заборони на надання будь-яких відстрочень щодо погашення податкових зобов'язань, хоча така можливість передбачена як статтею 11 Закону України «Про податок на додану вартість» (пп. 11.5), так і чинним Порядком випуску, обігу та погашення векселів, які видаються на суму податку на додану вартість при імпорті товарів на митну територію України (Постанова Кабінету міністрів України від 01.10.1997 р. №1104). Щоправда 2009 р. ознаменувався пошуком балансу інтересів між податківцями та платниками податків, свідченням чого є оприлюднення Постанови Кабінету міністрів України від 17.10.2009 р. №1074, яка дозволяє видавати векселі окремим категоріям імпортерів (зокрема, виробникам біопалива, суб'єктам, що тимчасово ввозять товари в Україну з метою їх збирання тощо). Внаслідок цього маємо ситуацію, коли невизначеність правового статусу податкових векселів в системі обліково-економічної інформації істотно ускладнює раціональну організацію їх обліку на рівні суб'єкта господарювання та актуалізує науково-практичні пошуки у цій сфері.

Також звертає на себе увагу проблема нечіткої ідентифікації податкового векселя як об'єкта обліку. За економічним змістом вексель являє собою письмове безумовне грошове зобов'язання платника (підтвержене комерційним банком методом авалю) сплатити до бюджету відповідну суму податку на додану вартість у порядку і в строки, визначені Законом. Він є короткостроковим, безвідсотковим, а зобов'язання за векселем не можуть бути передані третім особам. На відміну від товарного, при застосуванні податкових векселів традиційний метод заміни відносин (конверсії заборгованостей) не діє, тобто наявність вексельного зобов'язання за непогашеним податковим векселем розглядається як податкова заборгованість. Одночасно звертає на себе увагу, що за даними синтетичного обліку, дотримуючись вимог Інструкції про застосування Плану рахунків (наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. №291), подібну податкову заборгованість відстежити не можливо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Неоднозначність податкового векселя генерує передумови для численних науково-практичних дискусій, більшість з яких пов'язана з емпіричним дослідженням доцільності використання податкових векселів в господарській практиці (праці І.А. Волкової та О.Ю. Калініної [1], К.Ф. Ковальчук та Т.М. Реви [2]). Абстрагуючись від означеної дилеми та вважаючи використання податкових векселів в цілому виправданим (при цьому ми не заперечуємо вад існуючого порядку), ближчими до проблематики нашого дослідження є публікації фахівців у сфері обліку, серед яких особливо слід виділити роботи О. Водоп'янової [3], Р.Є. Грачової [4, с. 342], Є. Губи [5], О. Бондаревої та О. Негоди [6]. Зазначені автори розкривають особливості використання податкових векселів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та відображення таких операцій в обліку, при цьому переважно дослідження проводяться в площині формування показників податкової звітності. Як наслідок, питання бухгалтерського обліку податкових векселів залишаються поза увагою дослідників.

Постановка завдання. На наше переконання, об'єктивність результатів дослідження, передусім, залежить від чіткості усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між бухгалтерським та фіскальним підходами. При цьому ми схилиємося до думки про первинність інформації, сформованої в бухгалтерському обліку, як єдиної доказової основи, яка є передумовою задоволення інформаційних потреб будь-якої групи

зацікавлених користувачів. Розглядаючи бухгалтерський облік як систему, входом якої є сам факт видачі податкового векселя (елементарна господарська операція), переконуємося, що лише на виході з цієї системи можуть бути сформовані звітні дані як загального, так і спеціального призначення (у першому випадку йдеться про фінансову, а в другому – про податкову звітність). Тому завданням статті є критичний аналіз сучасного стану системи обліку податкових векселів, що склалася в Україні, з метою обґрунтування перспективних напрямків її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Право видачі податкових векселів, як зазначено вище, гарантоване суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності статтею 11 Закону про податок на додану вартість у разі імпорту товарів на мину територію України за умови оформлення вантажно-митної декларації (за винятком використання тимчасової або попередньої декларації). Разом з тим законом встановлено ряд прямих заборон на видачу податкових векселів: за об'єктною ознакою, якщо має місце імпорт підакцизних товарів або товарів, віднесених до 1–24 груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (Закон України «Про Митний тариф України» від 05.04.2001р. №2371-III); за суб'єктною, якщо імпортери-платники податку були зареєстровані в ДПІ менше ніж за 12 календарних місяців до місяця здійснення імпортової операції або є суб'єктами спрощеної системи оподаткування та сплачують до бюджету податок на додану вартість за ставками, відмінними від базових.

В контексті організації обліку податкових векселів звертає на себе увагу надзвичайно щільна кореляція податкових та бухгалтерських правил. Так, бухгалтерський облік розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість потребує однозначного визнання податкових категорій «податкових зобов'язань» та «податкового кредиту». Принципове значення в даному випадку має не тільки достовірні оцінка відповідних показників, але й момент їх визнання. Механізм використання податкових векселів, окреслений Методичними рекомендаціями щодо порядку адміністрування видачі та погашення податкових векселів (Лист ДПА України від 22.12.2005 р. №25595/7/16-1517), дозволяє вести мову про три типи податкових векселів (цей поділ заснований на визначенні дати виникнення податкових зобов'язань і податкового кредиту з ПДВ за податковим векселем), зокрема:

а) податковий вексель 0 категорії – дозволяє зарахування суми податкових зобов'язань за векселем в зменшення суми бюджетного відшкодування (підтверженого податковим органом), вартісна оцінка якого дорівнює або перевищує суму зобов'язань за таким векселем; формально передумовою для віднесення податкових векселів до зазначеної категорії є їх дострокове погашення;

б) податковий вексель 1 категорії – вексель, строк погашення зобов'язань за яким виникає до закінчення строку подання декларації за звітний податковий період, в якому він виданий;

в) податковий вексель 2 категорії – вексель, строк погашення зобов'язань, за яким виникає після закінчення строку подання декларації за звітний податковий період.

Наведене групування, однак, не позбавлене вузьких місць. Насамперед, йдеться про умовність дострокового погашення податкових векселів. Можливими є два варіанти. З одного боку, вексель може бути погашений достроково, тобто до настання 30-го календарного дня від моменту його видачі, грошовими коштами. В цій ситуації логічним є припущення про належність таких векселів не до нульової, а до 1 або 2 категорій. Остаточна ідентифікація типу векселя при цьому визначатиметься датою дострокової оплати – до граничного строку звітного податкового періоду або після нього. Варто погодитися з думкою фахівців про недоцільність дострокового погашення векселя в останньому випадку [5], що обумовлює остаточну ідентифікацію векселів, погашених достроково та до закінчення податкового періоду, як податкових векселів 1 категорії. З другого боку, податковий вексель може бути погашений шляхом заліку наявних сум бюджетного відшкодування в погашення зобов'язань за векселем, тобто без залучення грошових коштів. Лише в такому разі вексель належатиме до 0 категорії.

Порядок визнання податкового зобов'язання та кредиту з податку на додану вартість за податковими векселями узагальнений в табл. 1.

Таблиця 1

Порядок визнання податкового зобов'язання та кредиту за податковими векселями

Категорія податкового векселя	Податкове зобов'язання	Податковий кредит
0	Не виникає за умови дострокового погашення векселя методом заліку	Виникає в наступному податковому періоді після заліку податкових зобов'язань
1	Не виникає, вексель погашається грошовими коштами	Виникає в податковому періоді, на який припадає погашення податкового векселя
2	Виникає в податковому періоді, на який припадає видача податкового векселя	Виникає в наступному податковому періоді, за умови погашення векселя грошовими коштами

Якщо розкриття інформації за податковими векселями 1 та 2 категорії переважно відповідає формальній логіці податкового законодавства, то з податковими векселями 0 категорії ситуація значно

складніша. Зауважимо, що схема використання саме останнього виду податкових векселів є найбільш непрозорою і одночасно вразливою з точки зору податкових маніпуляцій. По-перше, нульова категорія може бути присвоєна податковому векселю винятково у разі перекваліфікації векселів 1 або 2 категорій. По-друге, для такої перекваліфікації обов'язково мають дотримуватися наступні вимоги: подання заяви про залік суми бюджетного відшкодування в рахунок погашення суми векселя до дати настання строку платежу за ним; наявність у векселедавця як на дату видачі векселя, так і на дату подання заяви суми бюджетного відшкодування, що дорівнює або більша від суми зобов'язань за ним; повне або часткове невключення суми бюджетного відшкодування (величина якого не менша від зобов'язань за векселем) до висновку ДПІ на проведення бюджетного відшкодування, що подається до Держказначейства; сума бюджетного відшкодування не є предметом кримінальної справи, судового або апеляційного розгляду, адміністративного оскарження на дату подання заяви про залік бюджетного відшкодування. Найбільш вразливим моментом наразі є необхідність підтвердження органами ДПІ зарахування суми бюджетного відшкодування в рахунок погашення вексельних зобов'язань. Часовий лаг між датами подання заяви та отримання підтвердження може зумовити ситуацію, коли на дату настання строку платежу за векселем платник не буде володіти необхідною інформацією. Ми схилиємося до думки, що навіть у цьому випадку сплачувати податок не має потреби. Аргументами на користь такого висновку є позиція ДПА України, викладена в Методичних рекомендаціях щодо порядку адміністрування видачі та погашення податкових векселів, за якою навіть у разі відмови в зарахуванні суми податку на додану вартість підприємство буде проінформоване про подальший порядок погашення суми векселя.

Відповідно до принципу повного висвітлення усі без винятку аспекти розрахунків з використанням податкових векселів повинні знайти адекватне відображення в системі рахунків бухгалтерського обліку. Вирішення завдання ускладнюється з огляду на часткову непристосованість діючого Плану рахунків та Інструкції про його застосування (наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291) для системного відображення податкових розрахунків.

Документарна форма податкових векселів зумовлює необхідність обліку вексельних бланків, які придбаються в банківських установах (постанова Кабінету Міністрів України і НБУ «Про затвердження Правил виготовлення і використання вексельних бланків» від 10.09.1992 р. №528). Ці бланки є звітними податковими документами і повинні обліковуватися та зберігатися за правилами і в строки, встановлені для первинних бухгалтерських документів. Їх бухгалтерський облік організується на позабалансовому рахунку 08 «Бланки суворого обліку» та ведеться методом простого запису. Єдина практична проблема, яка вимагає вирішення, – це оцінка цього об'єкта. Офіційні роз'яснення з цього приводу відсутні, хоча найбільш раціональним бачиться припущення про умовність такої оцінки, оскільки вона не засвідчує фактичну вартість прав та обов'язків, засвідчених такими векселями. Одночасно вексельні бланки враховуються на балансових рахунках (субрахунок 209 «Інші матеріали»). Якщо оприбуткування вексельних бланків проводиться на підставі супровідних документів, в яких задекларовано їх вартість, то вона має прийматися за основу їх оціни. Крім того, вона може бути збільшена на суму витрат, пов'язаних з придбанням, як те передбачене національним стандартом бухгалтерського обліку 9 «Запаси». Аналітичний облік податкових векселів, як бланків суворого обліку, організується в розрізі їх видів та місць зберігання за чітко окресленим колом матеріально-відповідальних осіб.

Оскільки на податковий вексель поширюються вимоги Закону України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. №2374-III, його видача повинна супроводжуватися укладанням письмового договору (стаття 4) та акту приймання-передачі векселя (стаття 11), що дозволяє не тільки довести факт видачі векселя, а також установлює дату цієї події й осіб, відповідальних за здійснення цієї операції. Таким чином, на дату видачі податкового векселя митним органам (вона відповідає даті, зазначеній в акті приймання-передачі) в бухгалтерському обліку повинні визнаватися вексельні зобов'язання, для врахування яких призначений рахунок 62 «Короткострокові векселі видані», субрахунок 621 «Короткострокові векселі видані в національній валюті». Запис за кредитом субрахунку 621 «Короткострокові векселі видані в національній валюті» не викликає жодних заперечень, проте відкритим залишається питання про кореспондуючий рахунок. О.М. Ребенко пропонує в якості кореспондуючого рахунку використовувати субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами», О. Негода та О. Бондарева – субрахунок 643 «Податкові зобов'язання» рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами» [6], Р. Грачова – додатково введений субрахунок 645 до рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами» [4, с. 342], проте жодна з цих позицій не підкріплена науковими аргументами, які б забезпечили адекватний вибір кореспондуючого рахунку. Відповідних роз'яснень також не містить жодна облікова інструкція або офіційні методичні вказівки.

Переведення зобов'язань за податковими векселями у склад розрахунків з різними дебіторами (субрахунок 377 «Розрахунки з іншими дебіторами») не виправдане з огляду на специфіку податкової заборгованості. Більше того, сутність самої операції з видачі податкового векселя не дозволяє зарахувати векселедержателів водночас до дебіторів та кредиторів підприємства-імпортера. Очевидно, найбільш раціональним є підхід, за яким зобов'язання за податковим векселем враховуються у складі розрахунків з бюджетом. При цьому використання транзитного субрахунку 643 «Податкові зобов'язання» значно

ускладнене. По-перше, Інструкцією про застосування плану рахунків визначено: «На субрахунку 643 «Податкові зобов'язання» ведеться облік суми податку на додану вартість, визначену, виходячи із суми одержаних авансів (попередньої оплати) за готову продукцію, товари, інші матеріальні цінності та нематеріальні активи, роботи, послуги, що підлягають відвантаженню (виконанню)» [7]. Звичайно, можна припустити, що хоч власне авансові платежі не беруть участі в розрахунках податковими векселями, за сутністю ця операція відповідає передоплаті з податку на додану вартість, яка в наступному періоді буде відшкодована підприємству. По-друге, за інструкцією рахунок 64 «Розрахунки за податками й платежами» – пасивний, тому за умовчанням його субрахунок 643 також слід визнати пасивним. Якщо це дійсно так, тоді збільшення зобов'язань належить враховувати не за його дебетом, а за кредитом. На наше переконання введення додаткового субрахунку 645 також не є виходом, оскільки й без того розрахунки за податком на додану вартість обліковуються на трьох субрахунках (641 «Розрахунки за податками», 643 «Податкові зобов'язання» та 644 «Податковий кредит»). З огляду на ці обставини, ми схилиємося до пропозиції про необхідність уточнення призначення субрахунку 643 «Податкові зобов'язання». Крім того, податкова декларація з ПДВ формується на підставі даних про обороти за рахунком 641, що вимагає його використання у бухгалтерських записах з приводу розрахунків за цим податком. Необхідність додаткового проведення визначається видом податкового векселя, виданого підприємством. Як наслідок, на дату погашення векселя необхідно виконати два записи, врахувавши в бухгалтерському обліку власне погашення вексельних зобов'язань та право на податковий кредит. Остання операція повинна відобразитися зворотним до першого записом (вона відповідає факту завершення операції з податкових розрахунків за «імпортним» ПДВ). Узагальнити викладене доцільно в табличному вигляді (табл. 2).

Таблиця 2

Бухгалтерський облік розрахунків з використанням податкових векселів

Господарська операція	Кореспонденція рахунків у розрізі податкових періодів			
	Звітний		Наступний	
	Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Нарахований «імпортний» ПДВ при ввезенні активів	643	641/ПДВ	–	–
Виданий податковий вексель митним органам	641/ПДВ	621/ПДВ	–	–
Погашений податковий вексель:				
0 категорії	621/ПДВ	641/ПДВ	–	–
1 категорії	621/ПДВ	311	–	–
2 категорії	–	–	621/ПДВ	311
Визнаний податковий кредит за «імпортним» ПДВ				
0 категорії	–	–	641/ПДВ	643
1 категорії	641/ПДВ	643	–	–
2 категорії*	–	–	641/ПДВ	643
* Податковий кредит визнається у наступному періоді за періодом погашення податкового векселя				

З приводу підсумкового обліку вексельних розрахунків варто розмежовувати розкриття стану таких розрахунків у фінансовій та податковій звітності підприємства. Якщо у першому випадку особливих проблем не виникає, оскільки дані фінансової звітності (в даному разі – балансу) формуються за оборотами по відповідних балансових рахунках, то із складання податкової звітності (в даному разі – декларації з податку на додану вартість) усе набагато складніше. Насамперед, звертає на себе увагу, що чинна форма декларації не повною мірою пристосована до відображення податкових розрахунків за «імпортним» податком на додану вартість. Податкові зобов'язання, які належить погасити при ввезенні активів, проходять повз показники декларації, до неї вони потрапляють лише у випадку відстрочення сплати податку внаслідок використання механізму податкового векселя (рядок 6 декларації). Натомість сума податкового кредиту за ввезеними активами за будь-якого способу погашення зобов'язань фіксується у рядку 12 розділу II «Податковий кредит». Тобто можемо констатувати, що податкові органи зацікавлені виключно у стягненні податку, а не в об'єктивному розкритті інформації щодо величини податкових зобов'язань платника податків.

Розкриття вексельних розрахунків в податковій декларації з податку на додану вартість складається з кількох етапів. На першому з них заповнюється рядок 6, в якому вказується сума податкових зобов'язань, відстрочених шляхом видачі податкового векселя. Разом з тим для розкриття стану розрахунків за податковими векселями в декларації передбачений ще один рядок III розділу «Розрахунки з бюджетом за звітний період», пов'язаний з коригуванням платежів з урахуванням положень про вексельну форму відстрочення сплати податку на додану вартість при імпорті товарів. Якщо підприємством виданий вексель 0 або 1 категорій, то одночасному заповненню підлягає рядок 19.1 декларації (із знаком «мінус»), що підтверджує право підприємства на не включення зазначеної суми податку до складу податкових зобов'язань підприємства за звітний період. Таким чином, податкові зобов'язання «скорочуються». В

протилежному випадку, коли виданий вексель належить до 2 категорії, такого не відбувається, оскільки разом з рядками 6 та 19.1 заповнюється рядок 19.2 декларації, що свідчить про включення суми податку до складу податкових зобов'язань звітного податкового періоду. На наступному етапі підприємство повинне відобразити право на податковий кредит (у відповідному податковому періоді), для чого заповнюється рядок 12.2 «Погашені податкові векселі, що дають право на збільшення податкового кредиту в поточному звітному періоді».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасна система обліку податкових векселів характеризується суттєвою невизначеністю, зумовленою, з одного боку, імперативними обмеженнями щодо використання останніх в господарській практиці вітчизняних підприємств, а з іншого – відсутністю належного балансу між бухгалтерськими та податковими правилами подання і розкриття інформації. Водночас у ній чітко виділяються об'єднані регулярно взаємодією структурні елементи (документальне оформлення, визнання податкових векселів як об'єкта обліку та пов'язана з ним оцінка, рахунки та подвійний запис, звітність), що дають можливість вести мову про повноцінний обліковий цикл. З огляду на наявність ряду «вузьких місць» у практичній реалізації елементів системи обліку податкових векселів, окреслених у статті, перспективи її подальшого вдосконалення напряму залежать від поступального розвитку правового регулювання, організаційного, методологічного та методичного забезпечення національної системи обліку.

Література

1. Волкова І.А. Скасування податкових векселів при імпорті товарів – дискримінація вітчизняного виробника / І.А.Волкова, О.Ю.Калініна // Економічний простір. – 2009. – № 23. – С. 296–302.
2. Рева Т.М. ПДВ: ефективність і проблеми справляння / Т.М. Рева, К.Ф. Ковальчук // Вісник Академії митної служби України. – Серія Економіка. – 2009. – № 1. – С. 124–129.
3. Водоп'янова О. Нюанси обліку податкових векселів / О. Водоп'янова // Дебет–Кредит. – 2008. – № 1. – С. 30–37.
4. Грачова Р.Е. Энциклопедия бухгалтерского учета / Грачова Р.Е. – К. : Галицкие Контракты, 2004. – 832 с.
5. Губа Є. Податковий вексель / Є. Губа // Дебет–Кредит. – Школа бухгалтера. – 2006. – № 3. – С. 18–21.
6. Негода А. «Импортный» НДС и налоговый вексель / А. Негода, Е. Бондарева // Бухгалтерия. – 2001. – № 46/1. – С. 39–44.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : наказ: [від 30.11.1999 р. № 291] // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 20. – С. 2–36. – (Нормативний документ Міністерство фінансів України. Інструкція).

Надійшла 08.12.2009

УДК 657.631.2

Т. В. КОВТУН

Хмельницький національний університет

СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

Система внутрішнього контролю – термін, який визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запроваджені керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети - забезпечення (в межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої господарської політики, збереження та раціональне використання активів підприємства, запобігання та викриття фальсифікацій, помилок, точність і повнота бухгалтерських записів, своєчасна підготовка надійної фінансової інформації.

Internal control system - a term that defines all the internal rules and control procedures, the application management company to achieve the goal - to ensure (within possible) a stable and efficient operation of the business, respect domestic economic policy, conservation and management of assets, prevention and detection fraud, error, accuracy and completeness of accounting records, timely preparation of reliable financial information.

Ключові слова: система внутрішнього контролю, планування, фінансовий контроль, внутрішній аудит, звітність, альтернативні затрати, система бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми. Сучасна економічна наука виходить із двох фундаментальних обставин:

- 1) матеріальні потреби людей не обмежені;
- 2) економічні ресурси, тобто засоби виробництва товарів і послуг, обмежені або рідкісні.

Безліч компаній у всьому світі страждає від неефективного використання різного роду ресурсів (людських, фінансових, матеріальних), від нестачі необхідної для прийняття правильних рішень інформації,